

A. I. SZMIRNYICKIJ:

A nyelv létezése objektív valóság

L 1870

[A múlt évben elhunyt neves szovjet nyelvtudósnek ez a dolgozata "Ob'ektivnoszt' szucscesztovanija jazüka" címmel a Moszkvai Állami Lomonoszov-Egyetem általános és összehasonlító nyelvészeti tanszékének a füzetek között jelent meg ("Materialü k kurszam jazükoznanija" - Adalékok a nyelvészeti kollégiumokhoz. - A sorozatot V.A.ZVEGINCEV szerkeszti. - Izd. 1954, 1-33).]

A címben szereplő téma voltaképpen több különböző kérdést foglal magában.

1. "Hol és hogyan" létezik a nyelv? A nyelv, társadalmi jelenség lévén, természetesen a társadalomban létezik. A különféle társadalmi jelenségek létezésének jellege azonban nem egyforma, s a nyelv, ez a sajátos természetű jelenség, sajátos módon létezik, nem úgy, mint mondjuk valamely társadalom államrendszere, gazdasági alapja stb. De a nyelvről azt is szokták mondani, hogy az az emberi agy szerkezetével összefüggő jelenség, s hogy működése fiziológiai szempontból nem egyéb - I.P. PAVLOV akadémikus tanítása szerint -, mint a második jelzőrendszer működése. Milyen a konkrét viszony e kétféle létezés között, vagyis a nyelvnek az emberi idegrendszer, nevezetesen az emberi agy meghatározott fölépítése és működése alapján való létezése és a társadalomban való létezése között? itt még sok minden további tisztázásra szorul a marxista nyelvtudomány alaptételeinek világánál.

2. Milyen különbségek lehetnek a nyelv létezésében?

Ez a kérdés tulajdonképpen két külön, egymástól sokban eltérő kérdésre tagolódik:

a) Hogyan különbözhet a nyelv létezése "fokozati szempontból", vagyis a nyelv "életszerűségének" foka szempontjából? Itt például majd ilyen részletkérdések merülnek föl: Mi a lényege annak a különbségnek, amely a latin nyelv Augustus-kori, középkori és mai létezése között van? (Senkisémondhatja, hogy a latin nyelv már egyáltalán nem létezik, hiszen továbbra is tanítják és használják; mégis "holt" nyelv; mit jelent ez valójában?) Miben különbözik az írott beszédben (vagy általában bármilyen különleges, korlátozott körben) alkalmazott nyelvváltozatnak a létezése a nyelv köznyelvi változatának létezésétől? Van-e különbség a széles körben elterjedt nyelv létezése és az olyan nyelv létezése között, amelyet mindössze néhány ember beszél?

b) Milyen "minőségi" különbségek lehetnek a nyelv létezésében? Itt a nyelv létezésének a jellegében rejlő különbségekre gondolunk, arra, hogy mi a különbség például a nagymértékben egységes nyelv és a nyelvjárásilag széttagolt nyelv között; mi a különbség az írásbeliséggel és irodalmi nyelvi mintaképpel rendelkező nyelv és az olyan nyelv között, amelynek nincs írásbeli használat alapján irodalmilag kidolgozott formája; mi a különbség akkor, ha az anyanyelvi oktatásnak kidolgozott rendszere van (ha vannak értelmező szótárak, gyakorlati nyelvtanai, s van tervszerű iskolai nyelvtanítás), s akkor, ha a nyelv fejlődése ösztönös, ha ennek tudatos irányítása csaknem teljesen hiányzik? Stb.

A 2. pontban mondottakkal kapcsolatosan külön meg kell jegyeznünk, hogy itt mindenütt pontosan a nyelv l é t e z é s é - b e n (e létezés jellegében, formáiban), nem pedig magában a nyelvben lévő különbségekről van szó. Természetes, hogy a régi íráshagyománnyal rendelkező, irodalmilag kicsiszolt, iskolákban tanított és tudományosan tanulmányozott nyelvnek bizonyos általános ismertetőjegyei különbözni fognak az írásbeliség nélküli nemzeti vagy törzsi nyelvekétől (az is világos, hogy itt nem a nyelvtani, alaktani rendszerre, nem a szóképzés rendszerére vagy a hangrendszerre, hanem a szókincs nagyságára, a stilisztikai differenciáltságra stb. gondolunk). De két efféle nyelv ezenkívül még létezésének jellegében is különbözni fog egymástól: míg az egyik nemcsak fő formájában, azaz b e s z é l t formájában, hanem ehhez képest származtatott, vagyis í r á s b e l i formájában is létezik, a másik csak a b e s z é l t formára korlátozódik; míg az előbbinek a tudatosítását és használatát a t u d o m á n y o s e l e m z é s meg az i s k o l a i o k t a t á s m o d i f i k á l j a, a másiké mindenképpen c s a k a hagyományra támaszkodik (e hagyomány az élet különféle területein folyó érintkezés során alakul ki). Egyszersmind az is érthető, hogy mindkét nyelv létezésének jellege más és más.

3. Külön kérdés, hogy egy-egy nyelvben milyen jellegű és "foku" azoknak az egyes önálló egységeknek a létezése, amelyeket bizonyos jegyek alapján nyelvi alakulatoknak, illetve nyelvi elemeknek tekinthetünk. Ezt a kérdést körülbelül így fogalmazhatnók meg:

Milyen különbségek lehetnek egy-egy nyelvben az egyes nyelvi alakulatok és elemek között azok létezésének jellege és "foka" tekintetében? Csakugyan, nyilvánvaló, hogy a nyelv különféle egységeinek már pusztán a természete is megváltoztatja azok létezésének jellegét a nyelvben. Például konkrét szavak, mint a nyelv építőanyagának alkotórészei, külön-külön, más szavakkal egybe nem kapcsolva is reálisan kiejthetők; ellenben a szórendnek egy-egy törvényszerűsége, jóllehet az a szóban forgó nyelv nyelvtani rendszerének kétségtelenül fontos vonása, s mint ilyen, szintén nyelvi egységnek számít, külön, önmagában nem reprodukálható: ilyen törvényszerűséget vagy csak körülírhatunk, vagy csak szavakból álló példákon szemléltethetünk. Az efféle törvényszerűség (a nyelvtani rendszer vonása) tehát nem egészen úgy létezik a nyelvben, mint a szóban forgó nyelvnek egyik vagy másik szava. A dolog azonban nem korlátozódik a más-más természetű egységek különbségeire. Azoknak az egységeknek a nyelvben való megnyilvánulása, létezése is lehet különböző vagy legalább más és más "foku", amelyek alapján véve egyneműek. Itt sok-sok részletkérdés fölmerül: például, aligha kételkednék benne bárki is, hogy az orosz nyelvben valóban létezik a Volga szó; de vajon létezik-e benne, akár csak megközelítőleg is hasonló jogon a Glupovica szó, amelyet SZALTIKOV-SCSEDRIN talált ki mint folyónevet? Vagy létezik-e az oroszban egy olyan, senki által nem ismert, bár valószínűleg középafrikai folyócskának a neve, amely orosz szövegösszefüggésbe ágyazottan csak földrajzi közleményekben szokott előfordulni? Mennyiben léteznek az orosz nyelvben afféle szavak, mint filoletovatuj 'ibolyaszínszerű', színezubuj 'kékfogu', butülocsnoglazuj (2) 'flaskószemű', pülevodonepronicaemoszt (3) 'por- és vízfogó képesség' stb., stb.?

Általában tehát, mint látjuk, nagyon sok részletkérdés gyülemlik föl eme egyetlen fontos probléma körül is (ez a probléma: hol vannak a határai egy-egy nyelv reális elemkészletének, általában szókészletének?). Jóllehet az, ami a nyelvben kétségtelenül létezik (például az oroszban a dom 'ház' szó), és az, ami nyilvánvalóan nem létezik benne (például a düm "szó", vagy akár a dom, de 'erdő' vagy 'őket' stb. jelenlétben), elvileg egész élesen különbözik egymástól, mégis a nyelv meglévő elemkészletének határai többé-kevésbé elmosódottak és változékonyak, s egy-egy nyelvi alakulatnak vagy elemnek valamely nyelvhez való tartozása, azaz abban való létezése korántsem egyforma, s bizonyos esetekben csak nagyon viszonylagos, sőt csupán potenciális jellegű is lehet.

Az imént említett, a nyelv létével kapcsolatos fő kérdések persze nem merítik ki az egész problémát. Mint már mondtuk, ezeket itt csak azért fogalmaztuk meg s tisztáztuk is részben, hogy jobban meghatározhassuk, mit értünk a nyelv "létezésén".

Mindent összevéve: ezt az egész kérdéskomplexumot egyetemes vizsgálatnak kell alávetni, minthogy eddig általában túlságosan kevés figyelmet fordítottunk reá. Ezért természetes, hogy ebben a kis dolgozatban a fő kérdések közül csupán egyet vizsgálhatunk meg úgy-amennyire alaposan, s ezt is csak bi-

zonyos fokig leszűkítve. Legyen ez a kérdés az, amelyet az első pontban említettünk: "H o l s h o g y a n " l é t e z i k a n y e l v ?

1

SAUSSURE úgy vélte, hogy a nyelv (langue) önmagában teljesen p s z i c h i k a i jellegű, minthogy a nyelvi jelnek mindkét eleme: a jelentés és a hangképzet ⁴ - sau sure-i értelemben - szintén pszichikai jellegű. Ezze egyttal a nyelv létezését is úgy határoztuk meg, hogy az a yelvet beszélő emberek l e l k é b e n v a l ó l é t e z é s, mert amennyiben a lelki jelenségeknek (nevezetesen a jelentés és a hangképzet asszociatív kapcsolatának) a fiziológiai alapját vetjük figyelembe, annyiban a nyelv az agyba 'helyeződött' ⁵.

Az a fölfogás, hogy a nyelv nem egyéb, mint a lélekben, a tudatban, illetve (tekintetbe véve a fiziológiát) az agyban létező jelenség, általában nagyon el volt terjedve a XIX. század végén és a XX. század elején; fölösleges felsorolnunk mindazokat, akik nálunk és külföldön hívei voltak e fölfogásnak, s nem szükséges elszámolnunk e fölfogás különféle árnyalatait sem. Talán elég, ha megjegyezzük, hogy BAUDOIN DE COURTENAY nyelv helyett általában gyakran mondott "nyelvi tudatot" ⁶, s ez mély nyomot hagyott azoknak a nyelvtudósoknak a nyelvészleletében, akik valamennyire is hatása alá kerültek e jeles tudósnek. Mi a helyzet SAUSSURE-rel? Itt elsősorban azért fordult őfelé a figyelem, mert ő külön sen állhatatosan és élesen hangsúlyozta, hogy a b e s z é d r é a l i s f i z i k a i h a n g z á s a nem tartozik magához a nyelvhez (vagyis a langue-hoz) ⁷. Ezzel tulajdonképpen kétségbe vonta azt, hogy a nyelv mint közvetlenül objektive adott jelenség - létezik egyáltalában: arra a következtetésre jutott hogy a nyelv a beszédben "nyilatkozik meg, realizálódik", tehát a beszéd tanulmányozása alapján tanulmányozható, de a b-szédben mégsem létezik.

A hangzásnak, a reális hanganyagnak a nyelvől való száműzése, a nyelvnek a hanganyagtól való elkülönítése (csak a "hangképzetet" téve a helyébe), egyszersmind annak tagadása, hogy a nyelv valóban létezik a beszédben (parole), sok tudósnál nem jutott és nem jut közvetlenül és világosan kifejezésre. A beszédben valóságosan kiejtett hangok és a szoros értelemben vett nyelv közötti viszonyának a kérdését általában tulnyomórészt nem szokták kellően megvilágítani, s az mintegy ködbe burkolódik.

Ezt a ködöt a nyelv és a beszéd (a langue és a parole) tudatos és rendületlen saussure-i megkülönböztetésének kellett volna elszüntetnie, minthogy azonban ez a megkülönböztetés helytelenül történt, nem világíthatta meg kellőképpen a dolgok valódi állását, s csupán spekulatív és belsőleg ellentmondásos képet rajzolt arról.

SAUSSURE ellentmondásossága éppen abból fakadt, hogy ugyanakkor, amikor megkülönböztette egymástól a nyelvet és a beszédet, s a nyelvnek az anyagi, reálisan hangzó, objektíve adott oldalát teljes egészében a beszédhez sorolta, s a nyelvet tisztán lelki jelenséggé degradálta, mondom, ugyanakkor egyszersemind azt is elismerte, hogy a nyelvnek társadalmi jellege van.

Miként a "Cours de linguistique générale"-ban található nyilatkozatokból látjuk, SAUSSURE egészen világosan felismerte, hogy a nyelvet mint az ember lelkében élő jelenséget, az emberi agy fölépítése és működése határozza meg. A fiziológiai jelenségek, nevezetesen az agy jelenségei anyagi természetű, objektíve létező jelenségek, s mint ilyenek, tanulmányozhatók is. Világos azonban: e jelenségek anyagi jellege (azokra a jelenségekre gondolunk, amelyek a lelki jelenségeknek - egy-egy nyelvi egység jelentésének ⁸ és hangképzetének - anyagi alapját alkotják) a maga nemében nem alkalmas arra, hogy érzékszerveinken keresztül közvetlenül érzékeljük azt az emberi tevékenység szokványos viszonyai között. E jelenségek vagy közvetve, a velük kapcsolatos külső műveletekből, nevezetesen a beszédszervek működéséből és e műveletek által a külső környezetben előidézett fizikai jelenségekből, nevezetesen a hangingadozásokból, vagy közvetlenül, de ekkor az agy felboncolása és mikroszkópiai vizsgálata útján ítéelhetők meg. Más szóval, azok az agyban lejátszódó fiziológiai jelenségek, amelyek a jelentést és a hangképzetet, e lelki jelenségeket meghatározzák, noha anyagi jellegűek és elvileg objektíve megfigyelhetők, gyakorlatilag mégsem játszhatnak szerepet az egyének közötti kontaktus megteremtésében, az egyének közötti érintkezésben. Ilyen kontaktus, ilyen érintkezés csak a beszélés fiziológiai jelenségei és az ezek által létrehívott hangok, vagyis olyan fizikai jelenségek segítségével válik lehetővé, amelyek már a külső környezet fizikai jelenségeinek számítanak (vagy az írott beszéd megfelelő jelenségei révén).

SAUSSURE tehát arra a következtetésre jut, hogy a nyelv, bár "szociális termék", vagyis a társadalmi jelenségek közé tartozik, mégsem tartalmaz semmit, ami biztosítaná számára, hogy valóban betölthesse társadalmi funkcióját, s mi több, azt, hogy társadalmi jelenség mivoltában létezhesék. Hiszen a reális hangzást (következésképpen az írást is), amelynek a segítségével az egyének közötti nyelvi összeműködés, érintkezés létrejön, s amelynek alapjain a "nyelv" minden egyes, az érintkezésben résztvevő egyén tudatában, agyában éppen mint valamiféle t á r s a d a l m i jellegű dolog, mint - SAUSSURE szavaival - "szociális termék" reprodukálódik, mondom, a reális hangzást és az írást is az egyén csak "passzívan regisztrálja" [l'individu enregistre passivement], - hiszen SAUSSURE e reális hangzást (vagy az írást) nem a nyelvhez, hanem a beszédhez, mégpedig c s a k a beszédhez sorolja, mint olyan valamit, ami az egyéni használatban járul a nyelvhez. A nyelv - mondja SAUSSURE - "c'est un trésor déposé par la pratique de la parole dans les sujets appartenant à une même communauté", s hogy a nyelv "dans les cerveaux d'un ensemble d'individus" létezik, "car la langue n'est complète dans aucun,

elle n'existe parfaitement que dans la masse." ⁽¹⁰⁾ Egyszersmind az is kiderül, hogy ez a "szociális termék", ez a társadalmi "tárház", amely "csak a tömegben létezik hiánytalanul", az egyes egyéneknél ugy osztódik meg, hogy a különféle egyéni agyakban meglévő részeinek a kapcsolata és kölcsönös hatása csak bizonyos kiegészítéssel, mégpedig hozzá közvetlenül nem tartozó kiegészítéssel, nevezetesen a hangos (vagy írásos) beszéd segítségével, azaz - SAUSSURE nézőpontjából - idegen segítséggel valósul meg!

SAUSSURE figyelembe vette, hogy a nyelv létezése az agy fölépitésétől és fiziológiai működésétől függ, s ennyiben materialista módjára bánt a nyelvvel. Ugyanakkor azonban elkülönítette a nyelvet a beszédétől, a hanganyagától, s csak lelki jelenségnek tekintette (jóllehet, mint minden lelki jelenség, a nyelv is csak az agy funkciójaként létezik), s ennyiben idealista volt.

SAUSSURE rendszerében az idealista nyelvszemlélet uralkodik, mégpedig éppen azért, mert ő a nyelvet nem pszichológusként vagy fiziológusként, tehát az egyénben lejátszódó folyamatok szempontjából, hanem mint olyan nyelvész vizsgálja, aki a nyelvben társadalmi jelenséget lát: hiszen SAUSSURE a nyelv létezésének éppen e fő, társadalmi síkján "fosztja meg" a nyelvet anyagi jellegétől. S éppen itt jut el annak teljes tagadásához, ami a valóságban van.

A valóságos helyzet azonban olykor-olykor - többé-kevésbé világosan - migscsak átdereng a nyelv lényegét idealista módjára eltorzító saussure-i képen. A "Cours de linguistique générale" egyes tételei időnként ellentmondásba keverednek azzal az általános jellemzéssel, amelyet a nyelvről ugyanez a könyv ad; e tételekben a valóság egyik-másik vonása az általános rendszer ellenére átüt azon a spekulatív módon kialakított képen, amely ezen a jellemzésen alapul. Például a "Cours"-ban található a nyelvnek ez a rövid meghatározása: "La langue est un système de signes exprimant des idées..." ⁽¹¹⁾; világos, hogy ha nyelvi jeleken egyedül csak lelki képződmények értendők, akkor nem mondhatjuk, hogy azok eszméket "fejeznek ki", mert - e fölfogás értelmében - az eszméket az egyéni tudatban hagyják, vagyis éppen nem kifejezők. SAUSSURE ugyancsak ellentmond magának akkor is, amikor ezt írja: "historiquement, le fait de parole précède toujours. Comment s'aviserait-on d'associer une idée à une image verbale, si l'on ne surprenait pas d'abord cette association dans un acte de parole?" ⁽¹²⁾ Valóban, ha SAUSSURE a szóbeli (akusztikai) uton történő képzettársításban látja a nyelv leglényegesebb vonását ⁽¹³⁾, és ha "efféle társítás" szerinte a parole-tényben is van le fait de parole, akkor azt is föltétlenül el kell ismernie, hogy a nyelv a parole-tényben, vagyis egy olyan tényben is létezik, amelyben nemcsak a "hangképzet", hanem a reális hang is részt vesz.

A saussure-izmus különféle válfajai - egyebek között a strukturalista nyelvészet is - nagy figyelmet fordítottak és fordítanak a nyelvi jel (signe linguistique) természetére és - következésképpen - általában a nyelv természetére. Azok a tanulmányok, amelyek ezzel a kérdéssel foglalkoznak, egyfelől

- így vagy úgy - csak azt ismétlik, amit SAUSSURE mondott a "nyelvi jelről"; másfelől igyekeznek továbbfejleszteni SAUSSURE nézeteit. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy SAUSSURE nézeteinek a "továbbfejlesztése" általánosságban a "nyelvi jel" további "anyagtalánítása" és elvont, relativ jelleggel való fölruházása felé halad. Mint ismeretes, a strukturalizmus jelenlegi vezérének, az ugynevezett "glosszematika" megteremtőjének, LOUIS HJELMSLEVnek a munkáiban, nevezetesen "Omkring Sprogteoriens Grundlaeggelse" című, legjobban rendszerezett általános nyelvészeti munkájában a "nyelvi jel" ténylegesen holmi "tisztá" formák vagy "tisztá" viszonyok vegyületévé változik, amelyek mindennemű szubsztanciától mentesek ⁽¹⁴⁾, vagyis kereken kimondva: a "glosszematika", amely velejéig idealista és izig-vérig absztrakt általános "szemiológiává" kezd alakulni, teljesen szem elől téveszti a nyelvet, bármennyire reális és különleges valóság is az. Világos, hogy így az a kérdés: "hol és hogyan" létezik a nyelv, szintén elveszti valódi konkrét értelmét.

Fentebb már mondtuk, hogy SAUSSURE helytelenül végezte el a nyelv és a beszéd (a langue és a parole) megkülönböztetését; ez már önmagában is idealista jellegűvé tette nyelvelméletét, s végülis a hjelmslevi "glosszematika" zsákutcájába sodorta azt. Ezenkívül rámutattunk e fölosztás legfőbb hibájára, arra tudniillik, hogy a reális hangot, a hanganyagot teljes egészében és egyedül csak a parole-hoz sorolja, miáltal a "nyelvi jel" külső oldala, a "jelölő" (signifiant) csupán a hang lelki tükröződésévé, annak k é p z e t é v é vált ("hangképzet", image acoustique).

SAUSSURE hibázott, ez azonban nem jelenti azt, hogy a langue és a parole megkülönböztetése elvileg helytelen, megengedhetetlen, ahogyan ezt - úgy látszik - egyes nyelvészek gondolják. ⁽¹⁵⁾

A nyelv és a beszédet fölte-
nül meg kell különböztetnünk egymás-
tól, mert a valóságban is nagy különbség van közöttük; ha fi-
gyelmen kívül hagyjuk ezt a különbséget, akkor a nyelvtudomány
nem létezhet tovább mint különleges és valódi tudomány, mint
a nyelvről, vagyis az emberi érintkezés legfontosabb és z-
k ö z é r ő l szóló tudomány.

Ha megfigyeljük az emberi társadalom életét, azt tapasztaljuk, hogy az emberi tevékenységnek többféle formája van, s hogy az emberek közötti viszonyok többfélék, s egyebek között azt is látjuk, hogy az emberek tevékenységük és viszonyaik különféle területein b e s z é l n e k egymással, kicserélik gondolataikat. Bizonyos művelődési fokon és bizonyos körülmények között a beszélést helyettesítheti az írásbeli gondolatközlés, de ezt egyelőre figyelmen kívül hagyhatjuk, mert az érintkezésnek ez a módja a beszédhez viszonyítva általában másodlagos.

A beszéd folyamat és mindaz, amit az emberek mondanak, számtalan különböző beszédaktusban nyilatkozik meg és percipiálódik,

s ez az, ami a nyelvtudós számára közvetlenül adva van, mint vizsgálódásainak tárgya. Körülbelül ezt nevezi SAUSSURE is langage-nak, s lám, ennek a mindennapi életben közvetlenül jelenlévő dolognak külön névre is szüksége van: a beszéd [recs'] (langage, Rede, speech) látszik erre a legalkalmasabb és legmegfelelőbb műszónak.

A b e s z é d az említett értelemben nem azonos a nyelvvel: a beszéd ugyanis nemcsak az érintkezés e s z k ö z e, hanem ennek az eszköznek az a l k a l m a z á s a is, és t e r - m é k e, összessége azoknak a különféle műveknek, amelyeket az emberek ennek az eszköznek az alkalmazása révén hoztak és hoznak létre, valamint reprodukálnak (ismételnek).

A n y e l v tehát egyik alkotórésze, mégpedig legfontosabb alkotórésze a beszédnek, mert éppen a nyelv adja meg ennek a különleges, a többi emberi tevékenység-formától elütő tevékenységnek a jellegét. Az is nyilvánvaló, hogy a nyelv objektíve adott társadalmi jelenségként létezik a beszédben. Minthogy a nyelv a beszédnek egyik külön alkotórésze, eszköz, amelyet a beszédben használunk, el is különíthető, el is választható a beszéd-től, s külön speciális studium tárgya lehet.

De, mondhatná valaki, hiszen SAUSSURE is ugyanezt teszi: ő a beszédtevékenységből (vagyis a tágabb értelemben vett beszéd-ből, a langage-ből) kifejti a nyelvet (langue), s nála e tevékenység másik alkotórésze a szűkebb értelemben vett beszéd (parole) marad. Vajon nem egyszerűen a műszavak eltolódásáról van itt szó: a saussure-i rendszer interpretálásakor beszédnek azt neveztük, amit SAUSSURE parole-nak nevezett, most pedig valami mást nevezünk annak, körülbelül azt, amit SAUSSURE langage-nak nevezett? De még ebben az esetben is kell, hogy maradjon valami, ami lényegében a saussure-i parole-nak felel meg, mégpedig olyan valami, amibe a nyelv nem tartozik bele, s ami mintegy kiegészíti a nyelvet!

A dolog azonban korántsem így áll. A különbség már abban megmutatkozik, hogy mit tartunk a legfontosabb fogalompárnak; SAUSSURE-nél ez a langue és a parole, míg emitt a beszéd [recs'] és a nyelv [jazük], s az utóbbi inkább a saussure-i langage - langue-nak felel meg. Ezért SAUSSURE-nél a langage legtöbbször úgy szerepel, hogy az csak langue + parole együttvéve (jóllehet ő is e kettő együttesének mint egésznek a vizsgálatából indul ki; l'ensemble du langage)⁽¹⁶⁾; ellenben emitt azt, ami a beszédben (azaz körülbelül a saussure-i langage-ben) a nyelven kívül van, alapjában véve afféle "maradékknak" tekintjük, olyan valaminek, aminek nyelvészeti szempontból nincsenek biztosan meghatározható ismertetőjegyei, hanem amit csak úgy tartunk számon, hogy nem tartozik a nyelvhez (e szó tulajdonképpeni értelmében). De ez még korántsem minden.

A mi fölfogásunk szerint a beszédben m i n d e n közvetlen kapcsolatban van a nyelvvel. Igaz, a nyelv a beszédnek csupán egyik alkotórésze, csak hogy olyan alkotórésze, amely mintegy átítatja az egész beszédet, mindennemű beszédet és a beszéd-nem minden oldalát.

Nos, fentebb már fölhivtuk a figyelmet rá: a reális hanganyag (nem pedig csak e hanganyag tükröződése, "hangképzete") elengedhetetlen föltétele annak, hogy a nyelv az legyen, ami: társadalmi jelenség, az érintkezés legfontosabb eszköze. A nyelv anyagi mozzanatára, mint a nyelv szempontjából lényeges mozzanatra MARX és ENGELS már több mint száz évvel ezelőtt világosan rámutatott (17). De, jóllehet a beszéd hanganyaga a nyelvhez tartozik, s attól nem szakítható el, azt mégsem mondhatjuk, hogy ez az anyag teljesen és csak a nyelvhez tartozik, s nincs meg abban a "maradékban", amelyet akkor kapunk meg, ha a beszédből kifejtjük magát a nyelvet. Mindaz, ami a hangos beszédben a nyelvnek mint az emberi érintkezés legfontosabb eszközének a szempontjából esetleges, járulékos vagy pótlólagos, ehhez a "maradékhoz", nem pedig magához a nyelvhez tartozik. Ide sorolhatjuk az esetleges kiejtésbeli hibákat, a hangsajátságokat stb. (ezekről általában sokat irtak és beszéltek már). Ugyancsak ide sorolhatók olyan különleges beszédsajátságok, mint a nyelvi hangok sajátzerű kiválogatása és használata avégett, hogy beszédünk kifejezőbb legyen stb. Például az alliteráció és a rim, a beszédnek e különleges hangsajátságai a maguk nevében nem a nyelvhez, hanem a beszédnek ahhoz a részéhez tartoznak, amelyet föltételesen így nevezhetnénk: "a beszédnek a nyelven kívül eső tényezője." [szverh' jazukovoj osztatokl]; vö. PUSKINnak akár ilyen verésével, mint:

Rumjanoj zarezju
Pokrulszja vosztok,
V szele za rekoju
Potuh ogonek.

[Hajnalpir borította el keletet, a folyón tuli faluban kialudt a lámpafény'.]

Itt az összecsengő szavak [vasztók és aganyók] o és k hangja az orosz nyelvhez tartozik, de az ok hangkapcsolat megismétlődésének ténye (az ismétlés bizonyos meghatározott időköz letelte után, a verssor végének érzékeltetése és az egyes verssorok közötti külső, hangzásbeli kapcsolatnak a megteremtése végett történik) nem a nyelvhez, hanem az irodalom területéhez tartozik.

Nem bocsátkozunk a részletekbe, de ezzel kapcsolatosan mégis nagyon fontos megjegyeznünk: a "nyelven kívül eső tényezőt" egyáltalán nem szabad úgy fölfognunk, hogy az a beszédnek az egyéni oldala, szemben a nyelvvel, amely társadalmi jelenség. Míg például a hangnak mindennemű eltorzulása (ha a torzulás a beszédszervek fejlődésével, illetve azok egyéni sajátágaival függ össze), vagy a szó jelentésének megértésében mutatkozó mindennemű eltérés valóban a beszéd egyéni mozzanatai közé sorolható, addig a beszédnek minden olyan hangtani sajátága, amely a társadalmilag kidolgozott verselési rendszerrel függ össze, már a beszéd társadalmi oldalának eleme. A "beszédnek a nyelven kívül eső tényezője" tehát egyéni és társadalmi mozzanatokat egyaránt tartalmaz, ellentétben a saussure-i beszéddel, a parole-lal, amely SAUSSURE meghatározása szerint teljesen egyéni jelenség.

Mint már az idézett példából is látható, a "beszédnek a nyelven kívül eső tényezője" nem homogén valami. Emellett a nyelvvel való kapcsolata, jóllehet e kapcsolat mindig fennáll, különféle irányokban, területeken és az egyes esetekben nem egyforma. Ha például valamely beszédmu [recsevoe proizvedenie] (azaz a nyelv alkalmazásának valamely konkrét terméke) szépirodalmi mű (vagy ilyen műnek a része), mint az idézett verssorok, akkor azt tapasztaljuk, hogy a "beszédnek nyelven kívül eső tényezője" és maga a nyelv között a lehető l e g s z o r o s a b b kapcsolat van. Ha a beszéd nyelvi anyagában a legcsekélyebb változás történik, az irodalmi mű is menten megváltozik. Ha például ebben a puskinai sorban: V szele za rekoju potuh ogonek 'A folyón tuli faluban kialudt a lámpafény' a potuh 'kialudt' szó helyébe a pogasz 'ua.' szót tesszük, akkor már az így létrejött beszédművet irodalmi síkon is külön variánsnak tekintjük. Ellenben ha egy olyan beszédművet, mint ez a mondat: Prjamaja eszt' kratcsajsee raszsztovanie mezsdu dvumja tocskami 'Az egyenes: a legrövidebb távolság két pont között', amely a geometria területéhez tartozik, nyelvi anyagában megváltoztatunk, például úgy, hogy a kratcsajsee szót kicseréljük a naibolee korotkoe 'ua.' ['a leginkább rövid'] szavakkal, vagy ha a prjamaja szót a prjamaja linija 'egyenes vonal' szókapcsolattal helyettesítjük, akkor a beszédmű a geometria szempontjából nem változik meg, változása c s u p á n nyelvi változás. A beszéd nyelvi és "nyelven kívül eső" mozzanatainak, ezek viszonyainak a megkülönböztetése, mégpedig aszerint, hogy a szóban forgó beszéd milyen területtel függ össze, egyebek között abban nyilvánul meg, hogy a nyelv vizsgálata rendszerint szoros kapcsolatban áll éppen a szépirodalom tanulmányozásával, noha a nyelv a társadalmat az emberi tevékenységnek minden területén szolgálja, s a nyelv általában nem szépirodalmi művek alapján is tanulmányozható.

Mindazon különbségek ellenére, amelyek maga a nyelv és a beszédművek (a nyelvet ezekben alkalmazzuk) közötti viszonyokban kimutathatók (e különbségek abból adódnak, hogy a beszédművek az emberi tevékenységnek más-más területeivel kapcsolatosak), mondom, mindezen különbségek ellenére mégis mindig van valami lényegbevágóan közös elem is ezekben a viszonyokban; nevezetesen:

1/ A beszédmű nyelvi egységeket tartalmaz (szavak, hanglejtésbeli egységek, a szavak mondatbeli használatának formái) ⁽¹⁸⁾; ezek egy-egy konkrét helyzetben együttvéve egy többé-kevésbé bonyolult gondolatot vagy gondolatsort fejeznek ki (csak rendkívül ritka esetekben pusztán érzelmet), ez pedig mint kerek egész nem a nyelv állagához, hanem az emberi tevékenységnek egy bizonyos, a nyelv által kiszolgált területéhez tartozik. A mondottakat a már említett példák szemléltetik: a PUSKIN költői terméséhez tartozó V szele za rekoju potuh ogonek 'A folyón tuli faluban kialudt a lámpafény' mondat mint konkrét valóságos mondat olyan gondolatot fejez ki, amely a szépirodalmi tevékenység körébe vág, mert a szóban forgó vers: szépirodalmi mű; a Prjamaja eszt' kratcsajsee raszsztovanie mezsdu dvumja tocskami 'Az egyenes: a legrövidebb távolság két pont között' mondat olyan gondolatot fejez ki, amely a tudomány körébe, nevezetesen a geometria körébe vág. A V szele za rekoju

potuh ogonek mondatot a mindennapi élet körülményei között, a hétköznapi életben is mondhatnók, mégpedig nem Puskin-idezetként is (Poszmotrite: v szele za rekoju potuh ogonek! 'Néz-
zések: a folyón tuli faluban kialudt a lámpafény'), s ekkor az gyakorlatilag már valami más lenne, nem puskiní mű (nem is ez utóbbinak a reprodukálása), s a kifejezett gondolat nem tartoz-
nék a szépirodalmi tevékenység körébe. Minden ilyen esetben a megfelelő beszédművek segítségével (nevezetesen mondatokkal) kifejezett gondolatok az élet más-más területeihez kapcsolód-
nának, de azért valamennyit a nyelv segítségével alkottuk volna meg, mert "bármilyen gondolatok keletkeznek is az ember fejében és bármikor keletkeznek is, csak a nyelvi anyag alapján, a nyelvi kifejezések és mondatok alapján keletkezhetnek és létezhetnek".⁽¹⁹⁾ Hogy a nyelvhasználat egy-egy területe szempont-
jából mennyiben lényeges a konkrétan fölhasznált nyelvi anyag (vö. például a nyelvi anyag különleges fontosságát az irodalomban, kiváltképpen a költészetben), az mit sem változtat a dol-
log lényegén.

2/ Azok a nyelvi egységek, amelyek valamely beszédműben szerepelnek, bármennyire újak és eredetiek is, rendszerint nemcsak a szóban forgó beszédmű tartozékai, hanem más beszédművekben is elő szoktak fordulni, és, úgy látszik, minden egyes ilyen beszédműben nem azzal egyidejűleg keletkezett, hanem abban csak r e p r o d u k á l t elemeknek bizonyulnak. Ez annyit jelent, hogy a különféle beszédművekben szereplő egyforma nyelvi egységeket a z o n o s i t j u k egymással.⁽²⁰⁾ Például a V szele za rekoju potuh ogonek 'A folyón tuli faluban kialudt a lámpafény' mondatban és a Vdali goreli ogonek 'A távolban lámpafény ragyogott' mondatban csupán r e p r o d u k á l t, nem pedig ujonnan teremtett, bennük keletkezett és hozzájuk tartozó elem. Ez tehát magához a nyelvhez tartozik. Persze köztudomású, hogy szavakat beszéd közben is alkotunk, s hogy - következésképpen - az egyes beszédművekben előfordulhatnak olyan szavak is, amelyek nem reprodukáltak és más beszédművek hasonló elemeivel nem azonosítható elemek (gondoljunk például V. MAJAKOVSKIJ számos neologizmusára). Minthogy azonban az efféle új szavak egyéb - kész, csupán reprodukáltak - nyelvi egységekkel vannak összekapcsolva (a nyelvi rendszer egységeivel), és seregnyi kész, csak reprodukáltak szó közé vannak beékelve, az ilyen új szavakat alapjában véve a kész, a nyelvben "már létező" szavakkal azonos értékű szavaknak tekintik, s bármikor megtörténhet, hogy többé nem kapcsolódnak egyedül csak ahhoz a beszédműhöz, amelyben alkották őket, s hogy többé-kevésbé szabályosan reprodukáltak elemmé, a szóban forgó nyelvnek az elemévé, teljes értékű egységévé válnak. Az ilyen szavakat, amíg "nem honosodtak meg a nyelvben", vagyis amíg az emberek nem reprodukálják őket, mint a kész szavakat, p o t e n c i á l i s szavaknak nevezhetnők: olyanok ezek, mint egy-egy alkészült és kipróbált, de forgalomba nem hozott szerszám.⁽²¹⁾ Egy-egy beszédműben tehát előfordulhatnak olyan egységek (szavak), amelyeket bizonyos jegyeik alapján kétségtelenül nyelvi egységeknek tekinthetünk, de amelyek mégsem reálisan létező konkrét egységei a szóban forgó nyelvnek: a butülocsnoglazüj 'flaskószemű' alakulatot úgy határozzuk meg, hogy az s z ó (nem toldalék, nem frazeológiai egység stb.), még-

pedig orosz szó (vagyis nem lengyel, nem német, nem francia stb.), de ez még nem jelenti azt, hogy létezik is az orosz nyelvben, mert hiszen a nyelvben való létezés annyi, mint: társadalmi használat, társadalmi méretekben folyó szabályos reprodukálás. A beszédmű reprodukálható: rendszeresen és társadalmi viszonylatban reprodukálható: azt, s lehet társadalmi mű; de az, ami benne nyelvi jellegű, csak annyiban tartozik valóban a nyelvbe, amennyiben valóban reprodukáljuk azt, s amennyiben valóban társadalmi vívmánynak bizonyul. A beszédmű egyszermind, minthogy a nyelvhasználat terméke, fölöttélenül tartalmaz - bármennyire új és eredeti is - bizonyos, a nyelvben reálisan létező egységeket, tehát társadalmi viszonylatban szabályosan reprodukált egységeket.

A nyelvnek és a beszédműveknek (ezek abban az értelemben képviselik a beszédet, ahogyan azt itt mi határoztuk meg) ezekből az általános vonatkozásaiból az következik, hogy a konkrét mondatok, vagyis az olyan mondatok, amelyek bizonyos meghatározott szavakból állnak, s amelyeknek bizonyos meghatározott szerkezetük van, mondom, a konkrét mondatok önmagukban, egészükben általában a beszédnek az egységei, nem pedig a nyelvői, minthogy többé-kévesbé befejezett és önálló beszédműveknek tekintendők. Egy-egy konkrét mondat az érintkezésnek nyilván nem az eszköze, hanem tulajdonképpen a jelensége, azaz olyan jelenség, amely az érintkezés eszköze (a nyelv szóképzésének és nyelvtani rendszerének valamely részletével) és ennek az eszköznek a használatát konkrét feltételek mellett és meghatározott célokból, valamely reálisan keletkező gondolat megfogalmazása és kifejezése érdekében egy eseti magában.

A mondatnak minden egyes alkotórésze, ha eltekintünk a mondatba ékelődő idegen elemek szórványos eseteitől (ilyenek például bizonyos természeti hangoknak, a kutyaugatásnak, a kutyamorgásnak, a szél süvöltésének stb. az utánzása) ⁽²⁾ mondom, a mondatnak minden egyes alkotórésze nem egyéb, mint valamilyen egysége a nyelvnek. Nevezetesen, ez természetes, a nyelv egységei mindazok a különleges eszközök is, amelyek a szavak és a szókapcsolatok formáiból éppen mondatokat képeznek. De mindazok a nyelvi egységek, amelyeket egy bizonyos konkrét mondatra szerveztünk, egy bizonyos konkrét mondatban használtunk, együttvéve, összeségükben már tulfeszítik a nyelv kereteit, nem egységei, mégcsak nem is holmi különleges, magasabb rendű egységei a nyelvnek.

Minthogy a szavakat is (morfémáikkal és szerkezetükkel egyetemben), a szóváltoztatást [ragozást, jelezést stb.] is, a szófüzés törvényszerűségeit és a mondat szerkesztés módjait is beszédben szoktuk használni, azaz a nyelvi érintkezés reális jelenségeiben, elsősorban éppen mondatokban, mégpedig valóságos, konkrét mondatokban mint beszédművekben (ezekben a viszonylagos egyszerűség kellő befejezettséggel és önállósággal párosul), ezért természetes, hogy a beszédet alkotó való-

ságos konkrét mondatok a nyelvészeti kutatás hatálya alá esnek, s általában a nyelvészeti kutatás a n y a g á n a k tekintendők. De mindig fontos tudnunk, hogy ezek a nyelvtudományi vizsgálódásnak csak az a n y a g á t, n e m pedig a t á r g y á t, vagyis nem magát a nyelvet alkotják; az utóbbit úgy kell kivonnunk ebből az anyagból, mint az ércből a fémét.

Az a különbségtevés, amely szerint a b e s z é d a nyelvtudomány a n y a g a, a n y e l v pedig a nyelvtudomány-nak a beszédben foglalt t á r g y a, rendkívül lényeges, mert csak így érthetjük meg világosan és jól I.V.SZTALINnak azt a megállapítását, hogy a nyelv gyökeresen különbözik a felépítményektől, s mert csak így küszöbölhetjük ki a nyelv felépítményjellegét hirdető marrista, álmarrista "tanításnak" mindennemű maradványát és nyomát; ez a "tanítás", mint ismeretes, annak idején a marrista "nyelvtudományi" hitvallásnak összes többi dogmájánál mélyebben gyökeret vert nálunk. Valóban, hiszen a nyelv, bár az emberi tevékenységnek minden területét kiszolgálja, jómaga mégsem tartozik azok egyikéhez sem, közönyös velük szemben, s közömbös magatartást tanúsít az osztályok iránt; de a beszédművek, nevezetesen a konkrét mondatok, amelyek meghatározott és céltudatos gondolatokat fejeznek ki, gyakran nem közömbösek az osztályok iránt: igen gyakori eset, hogy bizonyos társadalmi osztályoknak az érdekei és nézetei, bizonyos osztályideológiájuknak bennük kifejezésre, és sok olyan beszédmű van, amely valamelyik társadalmi felépítménybe illeszkedik bele. Például azok a mondatok, amelyekben jogi tételek vannak megformulázva, ahhoz a társadalmi felépítményhez tapadnak, amelyet a társadalom jogi nézetei és az ezeknek megfelelő jogi intézmények alkotnak. Olyan beszédművek nélkül, amelyek meghatározott konkrét mondatokban és ezeknek többé-kevésbé bonyolult kombinációiban öltenek testet, semmilyen nézeteket nem fogalmazhatnánk meg és nem fejezhetnénk ki, s e nézetek nem lehetnének társadalmi jellegűek, továbbá az ezeknek megfelelő intézmények nem működhetnének, tehát általában nem is létezhethetnének.

A nyelvet tehát szükségképpen a beszédben kell tanulmányoznunk, mégpedig bizonyos, lehetőleg nagy mennyiségű beszédmű vizsgálata alapján; ezek között - a nyelvész szempontjából - legfontosabbak a mondatok. Egyszersmind azonban a nyelvet föltétlenül el kell választanunk, el kell különítenünk a beszédtől és annak egyes beszédműveitől; nem szabad ezekkel azonosítanunk, sem összekevernünk azt; a beszéd - minden formájában - a kutatás nyersanyaga, a nyelvet pedig, amely a kutatásnak igazi tárgya, ki kell fejtenünk ebből az anyagból. Emellett, mint már rámutattunk, a nyelvnek a beszédből való kifejtése szempontjából a legfontosabb mozzanat a nyelvi egységek társadalmi méreteiben történő a z o n o s í t á s a és r e p r o d u k á l á s a: a beszéd végtelen, beláthatatlan folyamat, amelyben egyre újabb és újabb konkrét beszédművek keletkeznek, de ezek mindegyikében állandóan u g y a n a z o k a n y e l v i e g y s é g e k ismétlődnek, reprodukálódnak, s e nyelvi egységekhez csak fokozatosan csatlakoznak az ujjonnan képzett egységek, s csak fokozatosan pusztul ki közülük egyik-másik.

De hiszen a beszédműveket is gyakran reprodukáljuk, megismételjük: az ember rengetegszer elszavalja ugyanazt a kötetményt, előadja ugyanazokat a szindarabokat, reprodukálja egyes matematikaitételeknek, fizikai törvényeknek, jogi tételeknek stb. ugyanazon formuláit. Egész beszédművek megisméltése azonban lényegesen különbözik a nyelvi egységek reprodukálásától. Ez nagyon bonyolult kérdés, s különleges vizsgálatra szorul. Egyelőre a következőket jegyezhetjük meg.

B e s z é d m ű v e k e t, nevezetesen egyes önálló mondatokat is vagy a körülmények közrejátszása folytán, vagy szándékosan szoktunk megisméltetni. Ha például valaki ezt mondja: "De szép ez a ház!", nagyon valószínű, hogy olyasmit ismétel, amit előtte már mások is mondtak, de ő ezt esetleg nem is tudja, és nem gondol egy korábban elhangzott reprodukcióra. Itt az ismételés a körülmények közrejátszásának következménye. De ha valamely verset, valamilyen tételt stb. ismételünk, akkor itt az ismételés, a reprodukálás szándékos: az újonnan mondott szöveget azonosítjuk egy korábban mondott (hallott) szöveggel. Az ilyen ismételésnek, reprodukálásnak a szó tágabb értelmében "idézés" jellege van: a beszélő (az ismételő) nem szerzője annak, amit előad; az igazi szerzőt vagy ismeri, vagy nem (szerző esetleg egyáltalán nincs) - ez nem lényeges; egyébként a beszélő önmagát is "idézhetsi". A szándékos ismételés nem mindig "idézés" jellegű: esetleg az a célja, hogy fokozza a hatást, biztosítsa a beszédkontaktust stb. Például ha valaki ezt kiáltja: "Jöjjön ide! Jöjjön ide!"

A szándékos ismételés, azaz e g y é s u g y a n a z o n b e s z é d m ű n e k a t é n y l e g e s r e p r o d u k á l á s a (amikor tehát nem újonnan alkotunk meg valamilyen beszédművet, amely csak a körülmények találkozása folytán vág egybe egy már korábban létező beszédművel) minden esetben sajátos értékűnek, helyénvalónak bizonyul, mert a beszédhelyzet, az érintkezés célja és feltételei az adott esetben éppen egy már korábban megalkotott szövegnek a megisméltését követelik meg.

Mi a helyzet a n y e l v i e g y s é g e k k e l ? Mint már mondtuk, ezeknek mint a nyelv reális egységeinek a pusztaléte is azon alapul, hogy állandóan reprodukáljuk, és a reprodukálás különféle helyzetekben állandóan azonosítjuk, azonosítjuk őket. Sőt, ha valamely egységet (például valamely szónak egy konkrét alakját) ténylegesen a beszéd közben alkotunk meg, az csak akkor tekinthető a nyelv igazi egységének, ha reprodukált elemnek minősíthetjük, ha nem különül el mint neologizmus. Annál is inkább, mert ami a nyelvi egységeket illeti, a körülmények találkozása folytán történő ismételés és a szándékos, azaz a tulajdonképpeni reprodukálás között természetesen nincsen különbség. Ugyanakkor a nyelvi egység reprodukálásának soha sincsen "idézés" jellege: ezeket az egységeket úgy szoktuk használni és reprodukálni, mint amelyeknek elvileg nincs szerzőjük, s mint amelyek a velük e l v á l a s z t h a t a t l a n u l ö s z z e f o r r t n é p n e k k ö z ö s a l k o t á s a i. Mihelyt valamely szót mint "valamit" ismételünk meg, annak rögtön sajátos beszédmű jellege lesz, elkülönül a nyelv rendszerétől: ahhoz, hogy teljesen bekerüljön e rendszerbe,

mindennemű vele kapcsolatos "szerzői jognak" meg kell szűnnie. Végül, bár a nyelvi egységek létezésének a reprodukálás az alapja, s részben épp ezért a reprodukálás tényével nem szoktunk törődni: természetes, állandó tényezőnek tartjuk azt. A nyelvi egységeket nem azért reprodukáljuk, mert egy-egy esetben ezt követelik az érintkezés sajátos körülményei, helyzete vagy célja, hanem azért, mert ez általában nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a beszéd beszéd lehessen, s a nyelv betölthesse fő funkcióját: azt, hogy az érintkezés eszköze, a gondolatok kicserélésének eszköze legyen.

Az előzőek során már rámutattunk, hogy a beszédben keletkezhetnek új szavak, s ezek, miután használatba kerültek, a nyelv potenciális egységeiből reális nyelvi egységekké válnak, vagyis olyan szavakból, amelyek csak elemeik és szerkezetük folytán tekinthetők szónak, olyan szavakká válnak, amelyek ezenkívül még a nyelv rendszerébe is beletartoznak mint teljes értékű egységek. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy hasonló módon bekerülhetnek a nyelv rendszerébe bizonyos teljes szókapcsolatok, frazeológiai egységek is (szusztja rukava 'hanyagul' [tkp. 'ruhája ujját leengedve], vzjat' szvoe ⁽²³⁾ 'a várt eredményre vezet' [tkp. 'veszi a magáét'] stb.). Nagy különbség van ez és az előbbi eset között. Itt ugyanis olyan nyelvi egységek keletkeznek, amelyek tulajdonképpen nem jellemzőek a nyelvre, hiszen a szókapcsolatok zöme nem egyéb, mint a beszéd folyamán, a mondatok megszerkesztése közben keletkezett szó szerkezet, tehát elsősorban részleges (vagy befejezetlen) beszédműnek tekintendő. Ellenben a szavakat az jellemzi, hogy a nyelvben kész egységekként léteznek, s új szavaknak beszéd közben való alkotása (bárha ez egyes nyelvekben nagyon gyakori) nem olyan jelenség, amely a szavakat a maguk nemében jellemezné.

Némelykor azonban olyan egységek is bekerülnek a nyelv rendszerébe, amelyeknek mondatformájuk van. Ez azért válik lehetségessé, mert egyes mondat-beszédművek reprodukálásának "idézés" jellege megszűnik, s a reprodukálás már nem annyit jelent, hogy a szóban forgó beszédművet szándékosan ismételjük, hanem annyit, hogy azt voltaképpen a beszélő gondolatának kifejezése céljából használjuk; On uehal - i pominaj, kak zvali 'Bottal ütheted a nyomát' [tkp. 'Elutazott, s emlékezz, hogy hívták']; Csto ni govori, on ne prav 'Akármit mondsz, nincs igaza'; Kuda ni kin', vsze klin 'Mindenbe beletörik a bicskája' [tkp. 'bárhová vedd a pillantásod, mindenütt ék'] stb. Az efféle mondatoknak - úgy látszik - gyakran csak egy bizonyos, de különösen épp a predikativ viszonyt kifejező részét vonjuk be a nyelvbe; vö. kurü ne kljujut (u kogo-libo) 'annyi a pénze, mint a szemét' [tkp. '(a pénzét) még a tyukok sem szedegetnék fel'], szobaku sz'el, la, -li 'mester valamiben' [tkp. 'a kutyát megette'] stb. ⁽²⁴⁾

Az "idézés" és a tulajdonképpeni nyelvi felhasználás között természetesen ingadozások és határesetek is lehetségesek.

A nyelv tehát nemcsak azért függ össze szorosan a beszéddel, mert abban létezik, s keresztül-kasul átjárja azt, hanem azért

is, mert hogy úgy mondjam, abból táplálkozik, s az abban keletkező beszédművek révén gyarapodik és fejlődik (kezdvé egyes szavakkal és ezek alakjaival egész mondatokig). Egyszersmind a "beszédnek a nyelven kívül eső tényezője", mint már mondtuk, nem homogén és nyelvészeti szempontból biztosan meghatározott valami, s a maga nemében nem tárgya a nyelvtudománynak: egyáltalán nem szabad tehát azt a saussure-i parole-lal azonosítani, s aligha lehet szó holmi "beszédlingvisztikáról" (linguistique de la parole). A "beszédnek a nyelven kívül eső tényezőjével" csak annyiban foglalkozhat és kell, hogy foglalkozzék a nyelvtudomány (s éppen a "nyelvingvisztika"), amennyiben ez fontos ahhoz, hogy a nyelvet ki tudjuk fejteni a beszédből, s meg tudjuk érteni a beszédnek (egészében) és a nyelvnek a viszonyát és kölcsönös hatását.

A nyelvtudománynak tehát általában nincs olyan tárgyköre, mint a saussure-i beszéd (parole), és - következésképpen - a nyelvtudomány igazi és egyedüli tárgya, a nyelv a maga nemében voltaképp nem azonos azzal, amit SAUSSURE langue-nak nevezett.

3

SAUSSURE azzal, hogy az egész nyelvi anyagot, a reális hangzást a parole körébe utalta, a nyelvet, vagyis a langue-ot az igazi élő nyelv anyagtalán árnyékává "változtatta át". Tagadhatatlan, hogy a saussure-i langue, mint jelenség, általában létezik: a "jelentés-asszociációk" és a hangképzetek nem a képzelet szüleményei, van anyagi, fiziológiai alapjuk. De ezek a nyelvnek csupán l e n y o m a t a i , t ü k r ö z ő d é s e i a nyelvet beszélő, ismerő emberek tudatában. Meg kell tehát különböztetnünk a nyelvnek a beszédben való igazi, objektív létezését a tudatban való tükröződésétől, azaz egy-egy nyelvnek a t u d á s á t ó l . Az, amit SAUSSURE langue-nak nevez, voltaképpen nem egyéb, mint a nyelv t u d á s a [z n a n i e j a z ű k a], nem pedig maga a nyelv.

A beszédben létező nyelv és a nyelv tudása között igen sajátos viszony van, tekintettel a nyelvnek mint társadalmi jelenségre a sajátos jellegére (a nyelv tudására olyan emberekkel folytatott szóbeli érintkezés során teszünk szert, akik már ismerik a szóban forgó nyelvet). Itt - úgy látszik - alapján véve két mozzanatra kell ügyelnünk.

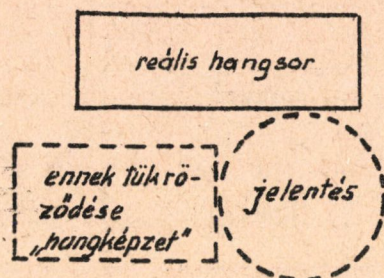
1/ A beszéd r e á l i s hangzása általában a nyelvhez tartozik (nem tekintve az egyéni sajátosságokat stb.; lásd fentebb), de ez egyáltalán nem annyit jelent, hogy a nyelv csak hangzásból, csak a beszédben reprodukált hangsorokból és intonációs egységekből áll. A nyelvbe a beszédben reprodukált és összeségükben a nyelv rendszerét (szókészletét és nyelvtani rendszerét) alkotó nyelvi egységek j e l e n t é s e i is beletartoznak. A nyelv hanganyaga rendkívül fontos a nyelv számára, anélkül a nyelv nem létezhethetne és nem fejlődhetne ⁽²⁾ mint az érintkezésnek valóban legfontosabb eszköze, mégis a hanganyag a nyelvnek csupán e g y i k , mégpedig k ü l s ő o l d a l a :

van a nyelvnek egy másik, b e l s ő , é r t e l m i o l d a l a is, a jelentések oldala. A nyelvnek e belső oldaláról már sokat írtak, ennek ellenére még itt mindig számtalan tisztázatlan kérdés van. Például nem egyszer úgy tárgyalják ezt a kérdést, hogy az ember kétségben marad, vajon a jelentések a nyelvbe tartoznak-e, avagy hozzá képest csak afféle külsőséges dolgok, körülbelül úgy, ahogyan a szavak jelölte tárgyak, viszonyok stb. is azok. Ezért egészen világosan és egyértelműen meg kell mondanunk, hogy a szavaknak és egyéb egységeknek a jelentései épp úgy a nyelvhez tartoznak, a nyelv tartozékai, mint a nyelvi egységek reális hangsora is. A [szto] hangsor mindaddig, amíg úgy realizálódik, hogy jelentés nem tapad hozzá (ha például hanglemezről hangzik el, de senki nem hallja), nem számít nyelvi ténynek. Csak az 'asztal' jelentéssel együtt válik az orosz nyelv szavává, a 'szék' jelentéshez kapcsolódva pedig bolgár szóvá. De hiszen a szójelentés - nem mint valamely tárgyhoz fűződő absztrakt viszony (a megfelelő tárgy esetleg nem is létezik; vö. csort 'ördög', ruszalka 'sellő' stb. szavak "közvetlen" jelentésével), hanem mint valami reális jelenség - kétségtelenül a t u d a t b a n létezik, s az agynak a funkciója. Ebből az következik, hogy a nyelv, amelynek anyagi oldala, hanganyaga a beszélők tudatában "hangképzetek" meghatározott rendszereként tükröződik, s amely - minthogy objektív jelenség - különbözik a saját tükröződésétől, értelmi oldalával közvetlenül l é t e z i k a tudatban, s itt a valóságos létezése és a tükröződése egybeesik egymással.

2/ Az emberi agynak és a beszédszerveknek a megfelelő berendezése, valamint az agy és a beszédszervek között lévő idegösszeköttetés jóvoltából a nyelv tudása, azaz e tudásnak tulajdonképpeni fiziológiai alapja előfeltétele a beszédszervek olyan mozgásának, amely bizonyos nyelvi egységek reális hangsorának reprodukálását és bizonyos meghatározott beszédműveknek a létrehozását eredményezi, amennyiben e hangsor közvetítésével bizonyos jelentéseket, bizonyos összefüggő gondolatokat fejezünk ki. Különhatás jön létre a beszédben lévő nyelv és a nyelvnek az egyén tudatában (agyában) elraktározott tudása között: a nyelv tudása úgy jön létre, hogy a nyelvi tények lenyomatai fölhalmozódnak a tudatban (az agyban); e tudás egyszersemind föltétele is annak, hogy e tényeket, tehát általában a nyelv egész rendszerét reprodukálni tudjuk.

E két mozzanattal, vagyis a nyelvnek a beszédben való létezése és a nyelvnek a tudása közötti viszonyt jellemző mozzanattal kapcsolatosan még néhány megjegyzést kell tennünk:

a/ A nyelvi egységet és ennek a tudatban való tükröződését az elmondottak alapján így ábrázolhatnák (lásd az 1. sz. ábrát): 26

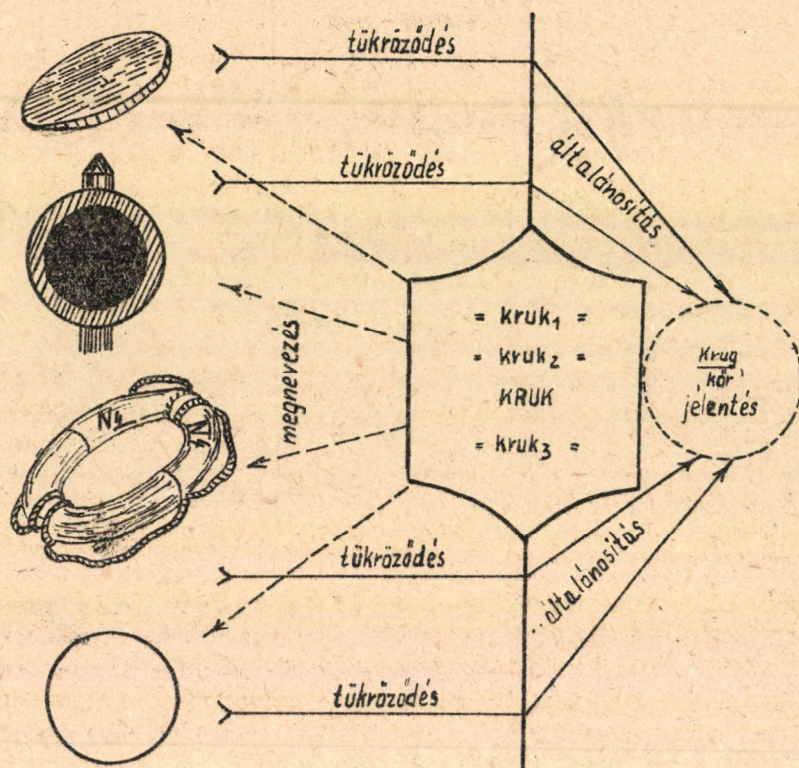

1. sz. ábra

b/ Bár a jelentések tudatban léteznek, s még akkor is "lelki" jelenségek, amikor (a beszédben) közvetlenül a reális hangokhoz, nem pedig csupán a "hangképzetekhez" kapcsolódnak, mégis meg kell jegyeznünk, hogy a jelentések létrehozásában minden egyéni tudatban szükségképpen nagy szerepet játszik a reális hang, amelynek a n y a g i j e l l e g e nélkül a jelentések nem létezhetnének. Valóban, hiszen a jelentés ⁽²⁷⁾ mint meghatározott tudatjelenség, úgy jön létre, hogy általánosulnak benne a valóság tárgyainak, jelenségeinek és viszonyainak egyes konkrét, a reális általánosítást magukban foglaló tükröződései; az általánosításnak e folyamata a társadalom irányító közreműködésével megy végbe, ez pedig a r e p r o d u k á l á s a i a l k a l m á v a l i d e n t i f i k á l t r e á l i s h a n g s o r n a k a s e g i t s é g é v e l t ö r t é n i k. Például az orosz krug "kör" szó közvetlen, fő jelentése (elvonatkoztatva az egyes nyelvtani formák jelentéseitől) azért jön létre egy bizonyos A tudatban, mert különféle, többé-kevésbé kör alakú és sík felületű tárgyak és formák tükröződnek benne, s mert az egyes tükröződések a [kruk₁], [kruk₂], [kruk₃] ... reális hangsorok hatására általánosulnak, amelyeket egyetlen, de többször reprodukált hangsornak fogunk fel: identifikálunk. Ezt szematikusan a 2.sz. ábra szemlélteti. (Az ábrát lásd a 38. lapon.)

Persze itt egy nagyon egyszerű példát hoztunk fel, s ennek szemléltetése is igen leegyszerűsített: közben mindig gondoljunk LENIN utbaigazítására, amely szerint "amikor az (emberi) elme az egyes dologhoz nyúl, másolatot (=fogalmat) készít róla ez n e m egyszerű, nem közvetlen, nem tükörszerűen holt, hanem bonyolult, kettéhasadt, cik-cakszerű aktus, amely magában foglalja azt a lehetőséget, hogy a képzelet messze repül az élettől"; és tovább: "...mert a legegyszerűbb általánosításban is, a legegyszerűbb általános eszmében (az "asztal" általában) v a n b i z o n y o s a d a g k é p z e l e t". ⁽²⁸⁾

Azt is meg kell még jegyeznünk, hogy a reális hangsor, természetesen, "hangképzet" formájában tükröződik, de ez utóbbit nem tüntettük föl a fenti ábrán, nehogy fölöslegesen bonyolulttá tegyük azt: nem olyan lényeges, hogy a "hangképzet" is

2. sz. ábra

rajta legyen. Ellenben nagyon fontos és elhagyhatatlan a reális, objektív adott hangsor, amelyet felfogunk. Hiszen a nyelvközösség éppen e hangsor révén (nem pedig ennek "képzete" révén) irányítja a nyelvi egységek jelentéseinek kialakítását az egyes egyének tudatában, s adja át saját tapasztalatát, a szóban forgó társadalom számtalan megelőző nemzedékének tapasztalatát az egyénnek, úgyhogy az egyéni tudatban (az agyban) létrejövő jelentés alapján véve nem egyéni, hanem társadalmi jelenség, az egyén csak reprodukál. Azt a szerepet, amelyet a reális hang, a hanganyag játszik a jelentésnek, a nyelvi egység belső értelmi oldalának a létrehozásában, világosan kiemeli MARK és ENGELS "A német ideológia" című művének jól ismert helye, amelyet fentebb már említettünk: "A szellemre" eleve ránehezedik az a tudat, hogy »meg van terhelve« anyaggal, amely itt megmozgatott légrétegek, hangok, egyszóval a beszéd formájában lép fel. A beszéd olyan régi, mint a tudat, a beszéd gyakorlati, más emberek számára is létező tudat, amely tehát a magam számára is csak ezzel válik létező, valóságos tudattá..." (29)

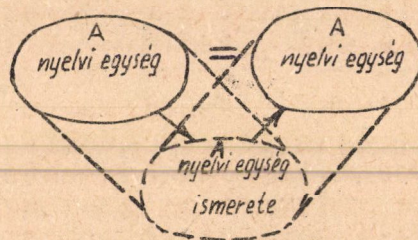
A gondolkodásnak a nyelv segítségével történő fejlődése elválaszthatatlanul összefügg a gondolatszerével, ez pedig megköveteli, hogy az egyes nyelvi egységek jelentései társadalmi jellegűek legyenek; e társadalmi jelleget a nyelv, a nyelvi oldala, a reális hang biztosítja. A hangsornak a jelentéssel való összekapcsolása tehát nem egyszerű társítás, nem egyszerű "asszociáció": a hangsor fontos szerepet játszott és játszik a jelentések kialakításában (természetesen a valósággal való közvetlen kapcsolat és annak tükröződése alapján), s mi több, mint társadalmi jellegű jelenségeknek a kialakításában is.

b/ Ha a nyelv tudását reális jelenségnek tekintjük, föltétlenül meg kell különböztetnünk a nyelv a k t i v [dejsztya-
inacsa] és p a s s z i v [szkrítos, tka. 'rejtett, lap-
pangó'] tudását. A nyelv p a s s z i v tudása abban áll, hogy az agyban végbe mennek a nyelvhasználat determinálta változások, de ezeket az adott pillanatban nem kísérik a "hangképzet" lelki jelenségei és az értelemnek, a jelentésnek a fölismerése. Az az ember, aki beszél valamely nyelvet, minden pillanatban "tudja" azt, de a nyelv egységeinek a zömét egy-egy adott pillanatban csak passzívan tudja: reálisan csak azoknak a nyelvi egységeknek a "hangképzetei" és jelentései jutnak tudatának a felszínére, amelyeket abban a pillanatban használ. Egyes nyelvi egységek akár igen hosszú időn át is a passzív tudásban lappanghatnak, s ha az ember nemcsak egy nyelvet tud, akkor egy-egy nyelvnek teljes, általa ismert rendszerét is igen sokáig őrizheti agyában csak passzív tudás formájában, míg csak végülis lassan-lassan el nem felejt, vagy ellenkezőleg, a beszédhasználatban föl nem eleveníti azt.

Valamely nyelv a k t i v tudása pedig, miként az az előzőkből már nyilvánvaló, olyan formája a nyelv tudásának, amelynél a nyelvi egységek valóban fölmerülnek a tudatban mint jelentésekkel egybekapcsolt "hangképzetek". Ebben az alakjában akkor jelentkezik a nyelv tudása, amikor használjuk a nyelvet, nevezetesen (s emellett a legtisztábban) a belső beszéd formájában, a néma gondolkodásban. Természetes, hogy ebben a formában a nyelv tudása mindig csak egy-egy részletében nyilatkozik meg, de ha valaki valamely nyelvet rendszeresen használ, akkor csaknem minden nyelvi egység, amelyet ez a személy általában ismer, többé-kevésbé gyakran aktivizálódik, cselekvővé válik, s ekkor, ha nagyobb időköztt vesszünk tekintetbe, a szóban forgó adott nyelvnek magának (vagyis nemcsak e nyelv egyes egységeinek) aktív ismeretéről beszélhetünk.

c/ Az a tény, hogy a nyelv passzív tudása aktivvá változhat (ez a belső beszédben nyilvánul meg), s azután a reális, külsőleg felfogható hangos beszéd alapjává válhat, azt a benyomást kelti, hogy a nyelv tudása valamiféle örökölt, elsődleges, a reális hangos beszédben való megnyilatkozása pedig kolmi származtatott, másodlagos dolog. Állítólag ez a sorrend: NN ismeri a nyelvet → NN gondolkodik a nyelv segítségével → NN beszél, fölhasználva a nyelv tudását. Innen erednek az eféle nagyon elterjedt kifejezési módok: "egy és ugyanazon fonémának a különféle r e a l i z á c i ó j a", "a szó min-

dig egy bizonyos jelentésével r e a l i z á l ó d i k a beszédben"; "ugyanaz a szó több változatban o b j e k t i - v á l ó d h a t " stb. Tagadhatatlan, hogy így elég jól megjelölünk bizonyos jelenségeket a nyelv létezésében. Ugyanakkor azonban ezek a műszók teljesen homályba borítanak egyéb, a nyelv létezése és fejlődése szempontjából elsőrendűen fontos jelenségeket, s miattuk egészben véve hamis képet kapunk a nyelv tudásának és a nyelv igazi, valóságos, a beszédben való létezésének viszonyáról. Egy-egy efféle szórványos saussure-i megjegyzés, mint: "la langue... c'est un trésor déposé par la pratique de la parole dans les sujets appartenant à une même communauté...", vagy "la langue n'est pas une fonction du sujet parlant, elle est le produit que l'individu enregistre passivement", vagy "la langue est nécessaire pour que la parole soit intelligible", s hogy a nyelv "historiquement, le fait de parole précède toujours", vagy hogy "c'est en entendant les autres que nous apprenons notre langue maternelle",³⁰ mondom egy-egy ilyen szórványos saussure-i megjegyzés aligha tudja teljesen megakadályozni téves elképzelések születését. Ha a nyelvhez nem a fiziológusnak vagy a pszichológusnak, hanem a nyelvésznek a szemével közeledünk, akkor különösen fontos, hogy a nyelv létezésének, a nyelv működésének és a nyelvi fejlődés általános feltételeinek m i n d i g a t e l j e s képét tartsuk szem előtt. Ez pedig annyit jelent: a nyelvésznek általában nem szabad megfeleledkeznie arról, hogy a nyelv tudása már eleve feltételezi a nyelv objektív létezését, s hogy bármennyire kölcsönhatás van is maga a nyelv és annak tudása között, az utóbbi egészben véve mégiscsak másodlagos jelenség: a lóság "ló" szót azért "realizálhatja" az ember a beszéd közben, mert megelőzőleg "elsajátította" azt mint olyan nyelvi egységet,³¹ amely objektíve adva van számára a többi ember beszédjében. Ezért látszik célszerűnek, hogy szorosán nyelvészeti munkákban a nyelvi egységekkel kapcsolatosan lehetőleg kerüljük az ilyen szavakat, mint "realizáció, realizál, objektíválódik", s inkább a nyelvi egységek "reproduktálásáról" [воспроизведение] beszéljünk. Hiszen valóban, egy-egy nyelvi egység "realizálása" nem egyéb, mint "reproduktálás"; vö. a 3. sz. ábrával

3. sz. ábra

Vonjuk le a tanulságokat az elmondottakból! A fölített kérdésre ("Hol és hogyan" létezik a nyelv?) így felelhetünk:

1. A nyelv valóságosan és teljességgel a beszédben létezik (abban az értelemben, ahogyan azt itt, a 26. lapon meghatároztuk); a beszéd reális hangzása, hanganyaga a nyelvhez tartozik, a nyelv "természeti anyagát" alkotja; enélkül a nyelv nem lehetne az, ami, vagyis különleges társadalmi jelenség: az érintkezés legfontosabb eszköze.

2. A nyelv azonban nem teljesen azonos a beszéddel. Ha a beszédből kifejtjük a nyelvet, az érintkezés e s z k ö z é t (ezt a beszédben szoktuk fölhasználni), akkor egy bizonyos "nyelven kívül eső tényezőt" kapunk, s ez nem valami homogen dolog, s önmagában nem tárgya a nyelvtudománynak. Ez a "tényező" ["maradék"] lényegében a következőkből áll: a/ a nyelv reprodukálásának egyéni sajátosságai (kiejtésbeli sajátosságok, egyes szavak jelentéseinek nem teljesen helyes vagy egészen hibás értelmezése stb.); b/ azoknak a nyelvtényeknek a használatában megnyilvánuló, társadalmilag kidolgozott sajátosságok, amelyeket valamilyen meghatározott hatás keltése céljából alkalmazunk (ez nem tartozik közvetlenül a nyelv fő funkciójához; például: bizonyos hangzásbeli elemek fölhasználása irodalmi célok, a rim, az alliteráció, a hangfestés stb. érdekében); c/ azok a beszédművek, amelyek a beszédben a nyelv használata révén jönnek létre, s amelyek egészükben már nem tartoznak bele a nyelvbe, minthogy a nyelv által szolgált különféle életterületekhez kapcsolódó gondolatokat fejeznek ki: hiszen a nyelv önmagában nem tartozik az emberi tevékenységnek egyik területéhez sem, jóllehet kiszolgálja azokat.

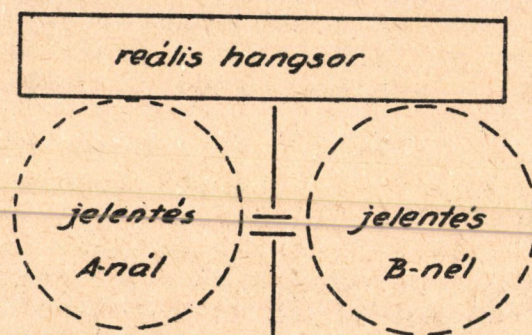
3. A nyelvi egység létezése nem egyéb, mint a nyelvi egységnek társadalmi méretekben történő r e p r o d u k á l á s a, és (mint adott egységnek) az azonosítása minden egyes esetben, amikor reprodukáljuk azt (minden szó, például a vdali "távolban", mindig ugyanaz a nyelvi egység, akárhányszor ismételjük is). Bármily sokféle módon és bármennyire megszámlálhatatlanul sokszor reprodukálunk is egy-egy nyelvi egységet, egy-egy egész nyelvet, azért újra meg újra ugyanazt az egységet, ugyanazt a nyelvet reprodukáljuk; a nyelv csak lassan, fokozatosan és a használata közben változik és fejlődik. A beszédműveket természetesen szintén reprodukálhatjuk egészükben is, de ez más jellegű, mint a nyelvnek és az egyes nyelvi egységeknek a reprodukálása (lásd a 33. kk.).

4. A nyelv nemcsak létezik beszédben, hanem együtt is működik vele. Noha a nyelv és a beszéd között lényegbevágó különbség van, alapjában véve állandóan tapasztalható egy lassu, a beszédtől a nyelv felé irányuló mozgás: egyes beszéd-sajátosságok esetleg a nyelv sajátosságaivá változhatnak, s egyes beszédművek (a beszédben keletkező új szavaktól kezdve akár egész mondatokig stb.) nyelvi egységekké válhatnak.

5. A nyelvnek a beszédben való igazi létezésétől meg kell különböztetnünk a nyelvet t u d á s á t, a nyelvnek az egy-

nek tudatában (agyában) való tükröződését (voltaképpen a nyelv tudása az, amit SAUSSURE a langue műszóval nyelvnek, a nyelvtudomány fő tárgyának nevezett). Egyszermind a nyelvnek, mint különleges társadalmi jelenségnek a sajátosságai határozzák meg azt a sajátos viszonyt is, amely a nyelvnek a beszédben való létezése és a nyelv tudása között van: 1/ míg a nyelv k ü l s ő oldala, hanganyaga a nyelv tudásában "hangképzeteként", azaz reális hangoknak a tudatban (és agyban) való tükröződéseként jelenik meg, amelyek már jellegüknél fogva is különböznek a merőben fizikai hangoktól, addig a nyelv b e l s ő oldala (ezt a nyelvi egységek jelentései alkotják) azonos a jelentések tudásával, ismeretével: bármely nyelvi egység jelentése (a nyelvi egység belső oldala) csak annyiban létezik, amennyiben az emberek ismerik azt; 2/ hogy a beszédben reprodukálhassuk a nyelvi egységeket, annak az a feltétele, hogy tudjuk a nyelvet; a nyelvnek a beszédben való létezése és a nyelv tudása között tehát állandó kölcsönhatás van.

6. A jelentések úgy jönnek létre a tudatban, hogy általánosulnak benne a valóság tárgyainak, jelenségeinek és viszonyainak egyes, a reális általánosat magukban foglaló tükröződései; ezt a folyamatot a társadalom irányítja a nyelv hangzási oldalának, hanganyagának a segítségével és a képzelet kisebb vagy nagyobb részvételével. A reális hangok tehát a nyelvben nemcsak társulnak, "asszociálódnak" bizonyos jelentésekkel, hanem egyben fontos szerepet játszanak e jelentések kialakításában is. Hiszen a jelentések éppen a reális nyelvi hangok segítségével keletkeznek a társadalom minden tagjának tudatában a teljes korábbi társadalmi tapasztalat alapján, s a jelentések egyéni ismerete nem egyéb, mint olyan jelentéseknek az ismerete, amelyeket a társadalom dolgozott ki történelmi folyamán, vagyis olyan jelentéseké, amelyek az egyéntől függetlenül léteznek.

4. sz. ábra

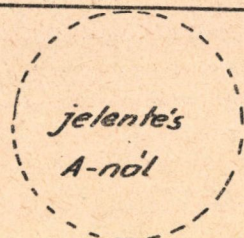
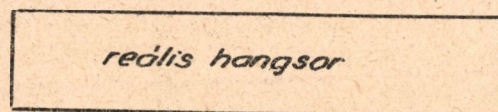
121

7. A nyelv létezése tehát számos, egymástól különböző jelentégtől függ, s a maga nemében nagyon bonyolult folyamat. A nyelvnek az alábbi létezési formáit különböztethetjük meg:

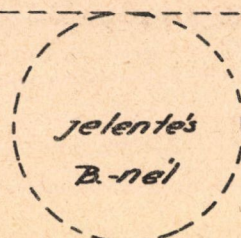
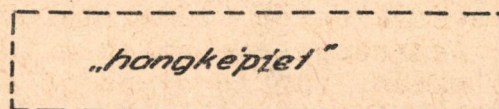
a/ A nyelv teljesen aktív létezése - a reális beszédben, amelyben teljesen érvényesül az érintkezés, tehát a nyelv ténylegesen az érintkezés eszközének bizonyul. Itt minden nyelvi egységet úgy ábrázolhatunk, mint azt a 4.sz. ábra mutatja.

Ilyenkor egy-egy reális hangsor ugyanolyan (= lényegében ugyanahhoz a) jelentéshez asszociálódik A-ban is, B-ben is (az A és B egyetlen személyt is és bármilyen sok embert is jelölhet). Itt rögtön látjuk, hogy noha a jelentés tudása egyéni, a jelentés a maga nemében társadalmi jelenség, nem az egyén velejárója.

b/ Nem teljesen aktív létezés - a reális, de egyoldalu beszédben, vagyis amikor nincs érintkezés, nincs gondolatcsere: valaki beszél, de senki sem hallja őt, vagy valaki beszédet hall, de a valóságban senki sem beszél (például hanglemez hallgatásakor). Egy-egy önálló egység sémáját az 5.sz. rajz ábrázolja.

5. sz. ábra

6. sz. ábra

c/ Nem teljes létezés aktív tudás formájában: amikor valamely nyelven némán gondolkodunk. Egy-egy önálló egység sémáját a 6.sz. rajz ábrázolja.

d/ Nem teljes létezés passzív tudás formájában: az agyban végbe mennek azok a fiziológiai változások, amelyek biztosítják, hogy a tudatban megtörténjék a "hangképzetnek" a jelentéssel való egybekapcsolódása.

(Megjegyzés: az egyszerűség kedvéért az összes ábrán olyan egységeket vettünk figyelembe, amelyeknek konkrétan meghatározott hangtestük van, nem pedig olyan külsőséges oldalt, amely bizonyos hangok korrelációjában áll.

8. A 7. pontban a nyelvnek csak a fő létezési formáit soroltuk fel. De másféle formák is lehetségesek. Nevezetesen, föltétlenül figyelembe kell vennünk azt, hogy a teljesen aktív létezés esetleg két olyan külön tényezőre o s z t h a t ó, amelyek közül az egyik, vagy mind a kettő nem teljes. Ennek nagy gyakorlati jelentősége van. Például ha hanglemét hallgatunk, akkor a nyelvnek nem teljesen aktív létezésével van dolgunk, de ha számításba vesszük a hallottak lemezre való f e l v é t e l é n e k mozzanatát is, akkor egészben véve érintkezési aktust, tehát a nyelvnek teljesen aktív, de megosztott létezését kapjuk eredményül.

Továbbá, mint ismeretes, a nyelv hangburka fölcserélhető grafikai, írásos burokkal is, csak hogy rendszerint ez is "hangképzetekkel" asszociálódik. Ilyenkor a nyelv fő létezési formájának a m e g o s z t o t t teljesen aktív létezés bizonyul (aktív, mert jelen van az anyagi írásos burok vagy a fennhangon történő olvasás is).

X X X

A fölvetett kérdés tárgyalása közben szükségképpen meg kellett említenünk olyan jelenségeket is, amelyek a fiziológia és a pszichológia körébe vágnak. Persze figyelmünk középpontjában nem ezek a jelenségek voltak, s ezért csak általánosságban érintettük őket. A kérdést a lehetőséghez mérten főként a nyelvtudománynak mint önálló tudománynak a szempontjából tárgyaltuk, annak a tudománynak a szempontjából, amely a Szovjetunióban a marxizmus szilárd talapzatán áll.

J e g y z e t e k

1. Vö. Szinezubuj a dán Blaaland fordítása (egy X. századi dán király gunyveve).
2. Krokogyil, 1952/11, 7.
3. Korlátozott használatu különleges technikai műszó.